

Nejistě se na něj usměju.

Prohlíží si mě od hlavy k patě a opětuje úsměv.

Nětekne si ani slovo, ale on ví, co si myslím: ve spěchu narčtnuté plánky, vojenské držení těla, holá lebka, zlo, všude.

Tužka v jeho ruce je krátká, s tlustou tuhou, zanechávající na papíře široké, neostré linky.

Vím to, protože když chlapec uhádl mé myšlenky (jak zmatené jsou všechny jazyky života, jak zvláštní je, že se můžeme navzájem slyšet bez jediného slova, zatímco jindy ani křik nepomůže našim myšlenkám k rozhodnutí), ukázal mi svůj obrázek, takže vidím, co to je: žádné východy, únikové cesty nebo cokoli podezřelého. Je to obyčejná kresba osamocené stromu, stojícího na trávniku před vládní budovou, s jenně vyvedenými, bohatě žilkovanými listy. A pak poznávám, jak se v každém tom listu ukrývá náznak lidského obličje, života buď na samém počátku anebo na samém konci. To není jasné. Ale obrázek je moc hezký. Chlapec ho nyní vytrhává z bloku a podává mi ho. Beru si ho domů. Zavešuji ho nad svůj psací stůl, a někdy, třeba teď, když píšu tato slova, přestanu pracovat a zahledím se do větví, kde se vynořují a zase mizí lidské obličje, a tkáň listů je přímo nabita poselstvím a tajemstvím a rozmanitými významy. Znáš pět kroků, ale příběh zdaleka nekončí.

Kapitola 5

Jak uklidnit svědomí

Experimenty Leona Festingera

Leon Festinger se narodil židovským rodičům, kteří se do USA přestěhovali z Ruska. Studoval psychologii na City College v New Yorku a posléze promoval na University of Iowa, kde ho učil slavný německý psycholog Kurt Lewin. Oba dva nakonec přesídlili do MIT a v roce 1957 Festinger uveřejnil svou nejznámější práci, Teorii kognitivní disonance, v níž píše následující: „Psychologicky vzájemně neslučitelné ideje (kognitivní elementy) zastávané současně jedním člověkem vytvoří motivační sílu, která by za vhodných podmínek měla vést k tomu, aby tento člověk přizpůsobil své názory svému chování namísto toho, aby upravoval své chování tak, aby odpovídalo jeho přesvědčení, z něhož se jinak obrykle vychází.“

Festinger byl přísný vědec a pečlivý experimentátor. Aby ověřil svou teorii „neslučitelných idejí“, známou nyní spíše jako teorie „kognitivní disonance“, provedl sérii malých, strategicky složitých a překvapivých experimentů, které jako první osvětlují racionalizující mechanismy lidské psychiky.

Jmenovala se Marion Keechová. On se jmenoval dr. Armstrong. Žili v Minneapolisu, chladném a větrném městě, kde snůh padal celou zimu ze špinavých mraků a kde každá vločka připomínala malou zprávu, čekající na rozluštění.

Av této nekončné krajíně obdržela Marion Keechová, obyčejná žena v domácnosti, jednoho dne dopis od bytosti zvané Sananda. Dopis nepřišel v obálce, ale prostřednictvím silné vibrace, která způsobila, že se jí roztrásl ruce nad poznámkovým blokem. Zpráva zněla takto: „Stoupání hladiny Atlantiku potopí země na pobřeží; Francie zmizí...z Ruska bude velké moře...velká vlna zaplaví Skalisté

hory... aby se země očistila od svých obyvatel a aby byl nastolen nový pořádek.“ Potom docházely Marion Keechové další naléhavé zprávy. Varovaly před hrozcí potopou, která měla nastat o půlnoci 21. prosince roku 1954. Ale všichni, kdo věří v boha jménem Sananda, měli být zachráněni.

Marion Keechová věřila. Doktor Armstrong, lékař zastávající důležitý post na nedaleké vysoké škole, který potkal paní Keechovou v UFO klubu, také uvěřil. A pak také Berta a Don a Andrew a několik dalších. Utvořili sektu a započali s přípravami. Byl listopad a noc přicházela brzy, tma byla tak černá, že se dala krájet. Sekta odeslala jednu jedinou zprávu tiskové kanceláři, jinak se veřejně publicitě vyhýbala, protože Sananda si vybrala jen pár vyvolených a šířit zbytečnou paniku by bylo kruté. Věc se nicméně rozšířila a lidé ze Středozápadu od Idaha po Iowu začali být zmatení a zvědaví. O sektě se doslechli i Leon Festinger, jednatřicetiletý psycholog z nedaleké Minnesotské univerzity, a rozhodl se do ní proniknout. Co by se stalo, ptal se, kdyby 21. prosince o půlnoci nepřistála žádná vesmírná loď a nenastaly záplavy? Ztratila by skupina víru? Jak lidé zareagují, chtrěl Festinger vědět, když se prorocví ukáže být falešné?

Festinger si sehnal několik osob, aby pod záminkou víry získali přístup do sekty. Pozorovali intenzivní přípravy jejích členů na apokalyptickou událost. Křtiny, členka sekty, opustila svou práci, prodala dům a s nezletilou dcerou se přestěhovala k paní Keechové. Rovněž dr. Armstrong byl natolik přesvědčen o bezprostřední hrozbě potopy, že ohrožoval své lékařské postavení kázáními ve vyšetřovně, až byl skutečně propuštěn a opustil školu vybaven jenom stetoskopem a reflexním kladívkem. Nevadilo mu to, protože hmotné statky a prestižní tituly byly z hlediska spasitele Sanandy bezvýznamné, a už naprosto nicotnou roli hrály na nové planetě, kam se tito lidé chystali a která byla daleko, moc daleko odsud, prostým okem neviditelná s výjimkou náhodného záblesku, jakési rudé trhliny, která se na okamžik objeví a pak je zase pohlcena temnotou.

V předvečer potopy se shromáždili věřící spolu s inkognito vystupujícími vědci v obývacím pokoji Marion Keechové, aby

obdrželi instrukce, jež byly předány v podobě automatického psaní a telefonátů od mimozemšťanů, kteří dělali, jako by byli normální lidé a jako by s věřícími žertovali, ale kteří nicméně měli předat zašifrovaná poselství. Jeden volající například prohlásil: „Haló, mám v koupelně plno vody, nechcete se zastavit a oslavit to se mnou?“ Evidentně se jednalo o tajný signál od Sanandina speciálního asistenta, který celou skupinu kromobýčejně potěšil. Další signál přišel v podobě tajemného kousku cínu, objevivšího se v pokojovém koberci. Cín znamenal varování, že členové skupiny si musejí odstranit z oblečení všechny kovové předměty dříve, než nastoupí do lodi, která přistane již za deset minut na okraji ulice. Ženy začaly ze svých podprsenek horečně strhávat háčky a poutka; muži si rvali knoflíky; jeden z vědců, který měl na kalhotách kovový zip, byl spěšně dopraven do ložnice, kde doktor Armstrong v záchvatu paniky, těžce dýchaje a co chvíli pohlížeje na hodinky, zip i s notným kusem látky vystříhl, takže vznikla velká díra, jíž pronikal středozápadní vítr.

Bylo deset minut před dvanáctou, takže do přistání vesmírného korábu zbývalo deset minut. Lidé opustili zaměstnání, prodali domy, odtrhli se od rodin – vlastně se rozhodli pro velkou investici. Oboje hodiny v domě paní Keechové hlasitě tikaly, zpočátku pravidelně, jako když bije srdce, ale pak, jak se přibližovala půlnoc, stále zlověstněji. A nezastavily se ani o půlnoci, ba ani po ní, ustavičně tikaly, jako když si někdo rychle přejíždí jazykem po patře, a ze zmrzlého nebe nespadla ani kapka a zem – ponořená do beznadějně tmy – byla spálená mrazem jako nějaký polární Kanaán. Někteří členové sekty zabořili ruce do dlaní a plakali. Jiní jen leželi na pohovce a civěli do prázdna. Další upřeně zírali do mezery mezi záclonami a viděli, jak obří reflektory prohledávají dvůr; nešlo ovšem o žádné kosmické reflektory, jak doufali, ale o osvětlovací techniku zpravodajské televize, která si nemohla takovou zábavnou událost nechat ujít.

V období předcházejícím „Velké události“ se členové sekty – s výjimkou onoho krátkého oznámení v tisku – vystříhali téměř

jakékoli publicity, a to navzdory tomu, že se zpráva o nadcházející katastrofě šířila po celém Středozápadě a že členové sekty dostávali mnoho žádostí o poskytnutí televizního rozhovoru. Ale nyní, když noc pokročila a nebe zůstalo suché, si Festinger všiml, že dochází k něčemu pozoruhodnému. Členové sekty vytáhli záclony nahoru, zvali televizní štáb energicky a bez uzardění dál a nabízeli čaj a sušenky. Marion Keechová, která seděla v obyčejném pokoji v křesle, dostala naléhavou zprávu od vesměrné bytosti, která jí přikazuje, aby neprodleně navázala kontakt s co největším počtem televizí a novinových redakcí a sdělila jim, že potopa nenastala, neboť „malá skupina, která byla celou noc vzhůru, rozšířila tolik světla, že bůh ušetřil svět před zničením“. Paní Keechová obvolala ABC, CBS a *New York Times*. Šlo o naprostou změnu chování: najednou chtěla mluvit. Asi ve čtyři hodiny ráno zavolal redaktor televizních zpráv. Ohlásil se ostatně již před několika dny a plný sarkasmu se dotazoval, zda by paní Keechová nechtěla přijít do jeho show a oslavit konec světa; odpovědí mu bylo zuřivě prásknutí sluchátkem. Když jí nyní volal znovu, aby ji trochu poškádlil kvůli nenaplněnému proroctví, řekla mu: „Musíte přijet. Ihned!“ Členové sekty obtelefonovali *Life*, *Time* a *Newsweek* a v příštích dnech poskytl tucty rozhovorů jenom proto, aby přesvědčili veřejnost, že jejich chování a víra nebyly zbytečné. S radostí a tancem uvítali zprávu, že v Itálii propuklo 21. prosince zemětřesení. „Zemský povrch praská.“

Disonance. Milión racionalizací, chyby v hlubinách země, v mozku, a současně všemožné pokusy je zastřít. Můžeme si jen představit, jak se Festinger bavil a jak byl současně smutný, když poslouchal lži těchto lidí, když zaznamenával, jak přehlížejí skutečnost a za každou cenu lpí na své chorobné fantazii. Po tomto zjevném ztroskotání Festingera velice překvapoval dramatický vzestup veřejné „misijní činnosti“, která byla v rozporu se vši intuicí a stala se odrazovým můstkem teorie kognitivní disonance a řady experimentů, které navrhl, aby si ji ověřil. Proniknutím do sekty a studiem celé záležitosti Festinger zjistil toto: právě když víra není potvrzována, začne skupina získávat nové členy; jedná se o zoufalý

obraný mechanismus. Rozpor mezi tím, čemu člověk věří, a tím, co se skutečně děje, je mimořádně nepřijemný, jako přejíždění nehemtem po břídlíkové tabulce. Úlevu může přinést jediné to, když na tu kosmickou loď bude nastupovat stále víc a víc pasažérů. Když v tom totiž budeme lítat všichni, pak určitě musíme mít pravdu.

Zdá se být nablédni, proč právě muž jako Festinger objevil kognitivní disonanci. Festinger byl pořádný mrzout a kamskoli přišel, lezl ostarším na nervy.

Elliot Aronson byl jedním ze studentů, kteří u Festingera promovali v padesátých letech, tedy v době, kdy behaviorismus ještě ovládal scénu. „Festinger byl hašteřivý mužik,“ říká Aronson, „a většina studentů se ho tak bála, že nechodili na jeho semináře. Přesto v něm byla jistá vřelost. Také to byl jediný génius, kterého jsem kdy potkal.“

Po studiu sekty paní Keechové začal Festinger se svými kolegy zkoumat kognitivní disonanci ve všech jejích dimenzích. V jednom experimentu zaplatili několika lidem dvacet dolarů za to, že budou lhát, a jiným za totéž pouhý dolar. Zjistili, že ti, kteří lhalí za pouhý dolar, daleko častěji tvrdili, že lži skutečně věří, nežli ti, kteří získali dolarů dvacet. Jak je to možné? Podle Festingerovy hypotézy je mnohem obtížnější ospravedlnit lhaní za dolar, koneckonců jste dobrý, inteligentní člověk, a dobrí inteligentní lidé nedělají špatné věci pro nic za nic. A tak, protože nemůžete vzít lež zpátky a právě jste shráblí tu žalostnou sumu, přizpůsobujete své přesvědčení svému chování, abyste redukovali disonanci mezi svým sebezpojetím a svým sporným chováním. Zatímco ti, kteří dostali dvacet dolarů, své přesvědčení nezměnili, ale mnohem častěji prohlašovali: „Ano, lhal jsem a nevěřil jsem ani slovu z toho, co jsem vykládal, ale dostal jsem za to dobře zaplacené.“ Dvacetidolaroví účastníci experimentu pocítovali menší disonanci; přesvědčivé ospravedlnění jejich malé lži spočívalo ve dvou cifrách a příjemně šustilo v ruce.

Disonanční teorie uvedla americkou psychologii do varu. „Pobourila ji,“ říká Aronson. „Byla to velká věc. A tak elegantní.

jakékoli publicity, a to navzdory tomu, že se zpráva o nadcházející katastrofě šířila po celém Středozápadě a že členové sekty dostávali mnoho žádostí o poskytnutí televizního rozhovoru. Ale nyní, když noc pokročila a nebe zůstalo suché, si Festinger všiml, že dochází k něčemu pozoruhodnému. Členové sekty vytáhli záclony nahoru, zvali televizní štáb energicky a bez uzardění dál a nabízeli čaj a sušenky. Marion Keechová, která seděla v obývacím pokoji v křesle, dostala naléhavou zprávu od vesměrné bytosti, která jí říká, aby neprodleně navázala kontakt s co největším počtem televizí a novinových redakcí a sdělila jim, že potopa nenastala, neboť „malá skupina, která byla celou noc vzhůru, rozšířila tolik světla, že bůh ušetřil svět před zničením“. Paní Keechová obvolala ABC, CBS a *New York Times*. Šlo o naprostou změnu chování: najednou chtěla mluvit. Asi ve čtyři hodiny ráno zavolal redaktor televizních zpráv. Ohlásil se ostatně již před několika dny a plný sarkasmu se dotazoval, zda by paní Keechová nechtěla přijít do jeho show a oslavit konec světa; odpovědí mu bylo zuřivě prásknutí sluchátkem. Když jí nyní volal znovu, aby ji trochu poškádlil kvůli nenaplněnému prorocství, řekla mu: „Musíte přijet. Ihned!“ Členové sekty obtelefonovali *Life*, *Time* a *Newsweek* a v příštích dnech poskytl tucty rozhovorů jenom proto, aby přesvědčili veřejnost, že jejich chování a víra nebyly zbytečné. S radostí a tancem uvítali zprávu, že v Itálii propuklo 21. prosince zemětřesení. „Zemský povrch praská.“

Disonance. Milión racionalizací, chyby v hlubinách země, v mozku, a současně všemožné pokusy je zastřít. Můžeme si jen představit, jak se Festinger bavil a jak byl současně smutný, když poslouchal lži těchto lidí, když zaznamenával, jak přehlížejí skutečnost a za každou cenu lpí na své chorobné fantazii. Po tomto zjevném ztroskotání Festingera velice překvapoval dramatický vzestup veřejné „misijní činnosti“, která byla v rozporu se vši intuicí a stala se odrazovým můstkem teorie kognitivní disonance a řady experimentů, které navrhl, aby si ji ověřil. Proniknutím do sekty a studiem celé záležitosti Festinger zjistil toto: právě když víra není potvrzována, začne skupina získávat nové členy; jedná se o zoufalý

obraný mechanismus. Rozpor mezi tím, čemu člověk věří, a tím, co se skutečně děje, je mimořádně nepřijemný, jako přejíždění nehem po břídicové tabulce. Úlevu může přinést jediné to, když na tu kosmickou loď bude nastupovat stále víc a víc pasažérů. Když v tom totiž budeme létat všichni, pak určitě musíme mít pravdu.

Zdá se být nablédni, proč právě muž jako Festinger objevil kognitivní disonanci. Festinger byl pořádný mrzout a kamkoli přišel, lezl ostarším na nervy.

Elliot Aronson byl jedním ze studentů, kteří u Festingera pro-movali v padesátých letech, tedy v době, kdy behaviorismus ještě ovládal scénu. „Festinger byl hašteřivý mužik,“ říká Aronson, „a většina studentů se ho tak bála, že nechodili na jeho semináře. Přesto v něm byla jistá vřelost. Také to byl jediný génius, kterého jsem kdy potkal.“

Po studiu sekty paní Keechové začal Festinger se svými kolegy zkoumat kognitivní disonanci ve všech jejích dimenzích. V jednom experimentu zaplatili několika lidem dvacet dolarů za to, že budou lhát, a jiným za totéž pouhý dolar. Zjistili, že ti, kteří lhalí za pouhý dolar, daleko častěji tvrdili, že lži skutečně věří, nežli ti, kteří získali dolarů dvacet. Jak je to možné? Podle Festingerovy hypotézy je mnohem obtížnější ospravedlnit lhaní za dolar; koneckonců jste dobrý, inteligentní člověk, a dobrí inteligentní lidé nedělají špatné věci pro nic za nic. A tak, protože nemůžete vzít lež zpátky a právě jste shráblí tu žalostnou sumu, přizpůsobujete své přesvědčení svému chování, abyste redukovali disonanci mezi svým sebezpojetím a svým sporným chováním. Zatímco ti, kteří dostali dvacet dolarů, své přesvědčení nezměnili, ale mnohem častěji pro-hlašovali: „Ano, lhal jsem a nevěřil jsem ani slovu z toho, co jsem vykládal, ale dostal jsem za to dobře zaplacen.“ Dvacetidolaroví účastníci experimentu pocítovali menší disonanci; přesvědčivě ospravedlnění jejich malé lži spočívalo ve dvou cifrách a příjemně šustilo v ruce.

Disonanční teorie uvedla americkou psychologii do varu. „Pobourila ji,“ říká Aronson. „Byla to velká věc. A tak elegantní.

Nabízela elegantní, chytré vysvětlení pro podobně záhadné chování. "Disonanční teorie například vysvětluje dlouhotrvající záhadu z korejské války, proč se Číňanům tak snadno dařilo získávat americké válečné zajatce pro komunismus. Nepřiměli je k tomu mučením ani velkými úplatky, ale pouze tím, že věznům nabídli hrst rýže nebo pár sladkostí za napsání protiamerického článku. Mnozí vojáci se poté, co ho napsali a dostali odměnu, stali vyznavači komunismu. Je to udivující zejména proto, že máme sklon myslet si, že vynývání mozku musí být doprovázeno buď krutým mučením žíravinami a elektrickým proudem, nebo lákavými odměnami. Disonanční teorie však předpovídá, že čím ubožejší je odměna za to, že se chováme v rozporu s vlastním přesvědčením, tím spíš máme sklon toto své přesvědčení změnit. Dává to jistým pokriveným způsobem smysl. Když se prodáte za pár sladkostí nebo za jednu cigaretu nebo za hrst rýže, potom snáze objevíte přesvědčivé důvody, proč jste to udělali, a to ze strachu, abyste se necítili jako bezcharakterní padouch. Nemůžete-li vzít zpět ani článek, ani lež, změňte své přesvědčení tak, aby vás už neobtěžovalo a abyste se nepovažovali za padoucha ani za něj nebyli označováni. Číňané byli mistři v tom, jak intuitivně porozuměli kognitivní disonanci; pochopili, jaká síla se ukrývá v drobnostech, jež měli k dispozici, a dokázali jich využít k tomu, aby změnilí dosti tvárné postroje svých zajatců.

Festinger se svými studenty objevil různé druhy disonance. To, co pozoroval v sektě, označil termínem „paradigma popření přesvědčení“. To, co pozoroval při lhaní za peníze, označil jako „paradigma nedostatečné odměny“. Další druh disonance, totiž paradigma navozené poslušností, lze nejlépe ilustrovat na experimentu začínajících studentů, kteří usilují o to stát se členy studentského spolku a procházejí přitom drsnými nebo mírnými iniciačními rituály. Ti, kdo prošli drsnějšími rituály, prokazují mnohem větší míru loajality ke skupině než ostatní. Tímto jednoduchým experimentem postavil Festinger celou psychologii na hlavu. A zejména tu, která vycházela ze Skinnera. Ten koneckonců tvrdil, že prostřednictvím odměn se chování posiluje, zatímco v dů-

sledku trestů vyhroštiná, jenomže ten malý muž, jehož křestní jméno znamená lev, několika chytrými tahy ukázal, že behaviorismus nemá pravdu. Nemá! Jsme poháněni tresty a nicomnými odměnami; v centru lidského vesmíru není veliký kus syra, ale nepatrný zbyteček bůhvíčeho, s čím nemají holubi, krysy ani laboratorní klece nic společného. Pouze lidé jsou motivováni myslí, která se potřebuje cítit dobře. Skinner mentalismus z psychologie vyškrtl a uznával pouze mechanicky podmíněné reakce; jenomže pak se objevil svěhlavý, žlučovitý Leon a vrátil nám zpátky komplexní struktury našeho vědomí. V této souvislosti prohlásil, že *lidské chování nelze vysvětlovat pouze na základě teorie odměňování. Lidské bytosti PŘEMÝŠLEJÍ. A vynalézají spoustu důvtipů, aby rozvinuli ty některolomnější důševní pochody, a ospravedlnili tak své pokerytectví.*

Festinger si o lidské přirozenosti nemyslel nic hezkého. Denně kouřil dva balíčky camelek bez filtru a v devětašedesáti zemřel na rakovinu jater. Nijak nepřekvapuje, že si tento muž líboval v existencialistech: Sartre se svým prázdňným vesměrem a Camus, který věřil, že člověk tráví celý svůj život pokusy přesvědčit se o tom, že není absurdní. Člověk, myslí si Festinger, není racionální, nýbrž racionalizující bytost. Žil se svou druhou ženou Trůdy v bytě na vesnici, kde, jak si představuji, jeho cigareta hořela v přítmí, kde knihy obklopovaly stěny jeho pracovny, kde byla k zárubni dveří připevněna mezuza, malá stříbrná rulička a v ní jeden prastarý příběh.

Znám jednu historiku. Asi by se Festingerovi líbila. Nedaleko ode mě, v malém massachusettském městečku, žije chodící ztělesnění racionalizace. Jmenuje se Linda Santová. Před patnácti lety spadla její třiletá dcera Audrey do rodného bazénu. Našli ji, jak s obličejem otočeným ke dnu klesá do hlubin. Zachránili ji a oživilí, ale její mozek už nefungoval, pouze pár elektrických signálů umožňujících tlukot srdce a činnost potních žláz. A nic víc.

Před patnácti lety přinesla Linda Santová - o níž jsem přečetla bezpečet článků a kterou jsem viděla mnohokrát v místní televizi, kde ji předvádějí částečně jako hrdinku a částečně jako kuriozitu - tedy před patnácti lety přinesla domů svou dcerku Audrey, při-

pojenou k přístrojům, s dírou po tracheotomii v hrdle. Koupala jí a desetkrát denně ji obracela, takže její kůže zůstávala růžová a neobjevily se proleženiny, pokládala hlavičku svého děvčátka na bílé saténové polštáře ve tvaru srdce a obklopila ji náboženskými relikviemi, protože byla silně věřící katolička. Audrey ležela v posteli, zatímco na policice nad ní Ježíš držel své srdce v rukou a Marie na to všechno hleděla v extatickém vytržení – malé figurky, velké figurky, stigmata na porcelánových dlaních, krev jako zasklá šáva z červené řepy.

Několik měsíců po nehodě, jak se objevilo v různých novinových článcích, opustil Lindu manžel. Zůstala bez peněz. Měla tři další děti. Figurky kolem Audreyiny postele se začaly hýbat. Vlastním přičiněním se otáčely ke svatostránku. Z Kristových ran přýštila skutečná krev. Zvláštní oleje začaly omývat tváře světců. A pokud jde o Audrey samotnou, tak otevřela oči a zase je zavřela, otevřela je a zavřela, a během postní doby před Velikonocemi křičela bolestí, a potom, o Velikonocích, upadla do hlubokého, přehlubokého spánku.

Lidé začali k Audrey přicházet, lidé s roztroušenou sklerózou a s nádory na mozku a se srdečními nemocemi a s depresemi. Začali přicházet a domů si odnášeli pár kapek záračných svatých olejů kanoucíků z relikvií. V domácnosti Santoových teď docházelo k zázrakům často, když slepí poutníci pokleklí před dívčinou postelí a zase viděli, když sama Audrey začala krváčet ze všech otvorů, jako by na sebe brala utrpení za všechny hříchy světa. Linda tvrdí, že se nenechala oklamat. Věděla, že její dcera je svatá, že Bůh si Audrey vyvolil, aby nesla bolesti ostatních lidí, kteří se díky ní mohou vyléčit. Linda to viděla na vlastní oči. Kromě toho k Audreyině nehodě došlo 9. srpna v 11:02, a přesně před čtyřiceti lety, 9. srpna v 11:02, shodily Spojené státy bombu na Nagasaki. Tento zločin podle Lindy zahanbil celé lidstvo; Audreyina nehoda nás vykoupila.

Příběh Lindy Santoové je klasický Festinger. Způsob, jakým matčino vědomí proměnilo strašnou tragédii v záchranu lidstva a jak odsranilo disonanci prostřednictvím řady rychlých raciona-

lizací. A tak se jen ptám, jak by osoba, která takříkajíc ztělesňuje Festingerovu teorii, dnes reagovala na jeho vysvětlení.

Lindin hlas v telefonu zní chraptivě a pomalu, něco mě na něm zarazí. Představuji se jako spisovatelka. Viděla jsem ji v televizi. Zabývá se výzkumem přesvědčení a víry a jeden muž jménem Festinger...

„Co po mně chcete?“ ptá se Linda. Způsob, jakým se mnou mluví, nasvědčuje tomu, že se cítí jako unavená celebrita. Další interview k tisícům, které už dala. Nakonec se ale opět pustí do od-povídání – kvůli Audrey, kvůli tomu, aby zvěstovala své poselství. „Pokud jste novinářka a chcete fotografovat mou dceru, tak vám rovnou říkám, že musíte požádat farní...“

„Ne,“ přerušuji ji. „Chci jen vědět, jestli jste slyšela o muži jménem Festinger a o jeho experimentech...“

„Festinger,“ ozve se zachichotání, a pak už nic.

„Kdysi byla taková skupina,“ začínám opatrně, „ve které všichni věřili, že si pro ně 21. prosince přijde spasitel, a psycholog Festinger zkoumal, co se dělo poté, když minul 21. prosinec a oni nebyli spaseni.“

Následuje dlouhá pauza. Mé počínání mi najednou připadá kruté. *Když nebyl spaseni.* V pozadí občas zaslechnu podivné zvuky, klepání a krákání vrány letící k nebi.

„Festinger,“ říká Linda konečně. „To je židovské jméno?“

„To rozhodně,“ opáčím já.

„Židé kladou chytré otázky,“ říká Linda.

„A katolíci?“ ptám se.

„Můžeme se ptát. A pochybovat o své víře,“ říká Linda. „Není vždycky absolutní. I když máte přímý e-mail na Ježíše, někdy se spojení přeruší.“ V tom okamžiku zmlkne. Slyším jen jakési chraptění.

„Stalo se to i vám?“ ptám se. „Že se spojení přerušilo?“

„Mám rakovinu plic,“ pokračuje Linda. „Mám ji už sedm let. Právě jsem zjistila, že se mi popáté vrátila, a jsem dneska velice unavená, to vám musím říct.“

Sahám si na hrud', kterou mám plnou jizev po četných biopsiích, a buňky pod pokožkou se začínají chvět.

„Mohla by Audrey, když ji poprosíte, vyléčit...“

Linda mě přerušuje. „Chcete znát pravdu?“ zeptá se ostře. „Chcete vy a ten Festinger vědět, co se opravdu děje? Když mám špatný den, jako třeba dneska, tak pochybuji, jestli má urpení smysl. Poznamenejte si to,“ říká.

Jak že to Festinger napsal? Hledání konsonance má „pudovou povahu“. Své životy trávíme tak, že věnujeme pozornost jenom těm informacím, které nejsou v rozporu s naším přesvědčením, obklopujeme se lidmi, kteří naše přesvědčení podporují, a současně ignorujeme informace, které by mohly zpochybnit to, co jsme si vytvořili.

A teď Linda Santová upozorňuje na nedostatky této teorie a experimentů, jež jí měly ověřit. Kdesi nedaleko ode mě zrovna teď sedí v přítomí žena, která se už nemá čeho chytit. Rakovina a neschopnost její dcery vyléčit ji jsou v disonanci s jejím základním paradigmatem; jenomže ona místo toho, aby hledala konsonanci prostřednictvím racionalizace, jak jsme Festinger i já předpokládali, jako by se vznášela ve vzduchoprázdnu, kde se přesvědčení hroutí a kde se vytvářejí nové modely, které ještě nedokážeme identifikovat. Kdo ví, jaké nové formy viry se mohou rozvinout z Lindiny ochoty odmítnout racionalizaci a dát se cestou skutečné změny. Tento fenomén Festinger nikdy nezkoumal – neptal se, jak může disonance vést k pochybnosti a pochybnost k poznání. Rovněž nezkoumal, proč si někteří lidé volí jako svou strategii racionalizaci, kdežto jiní volí změnu. Myslím na Lindu. A myslím také na další lidi. Co přivedlo Newtona k tomu, aby na místo Boží ruky dosadil gravitaci, nebo Kolumba, aby odplul po kulaté zemi bez hranic? Celé dějiny jsou plné příkladů lidí, kteří se pustili cestou disonance, místo aby si zacpali uši a na očích nechali připravené klapky. Lidé, kteří chtěli slyšet a vidět. Festinger mezi ně patří. Jeho ideje a experimenty byly ve vztahu ke skinnerovskému modelu psychologie vysoce disonantní. Festingera to však neodradilo. Proč?

„Disonance,“ říká Elliot Aronson, přední badatel v oblasti disonance a emeritní profesor Kalifornské univerzity ze Santa Cruz, „se nezabývá otázkou, jak se lidé mění. Taro teorie se tím vůbec nezabývá.“

„Nemyslíte, že je to nedostatek disonance teorie?“ ptám se. „Kdybychom pochopili, proč někteří lidé dokážou vyřešit disonanci kreativně, zatímco jiní strkají hlavu do písku, dostali bychom se o pořádný kus dál.“

Aronson přemítá. „V Jonestownu,“ připomíná případ sekty z roku 1978, „vyřešilo devět set lidí disonanci tak, že se zabili. Několik jich sebevraždou nespáchalo, to je pravda, ale devět set jich to udělalo, a to bychom si měli pamatovat. Proto se disonance teorie soustřeďuje na obrovskou většinu těch, co se drží svého přesvědčení až do smrti.“

Nejsem žádný velký psycholog jako Leon, ale po rozhovoru s Lindou mě napadla tato myšlenka: Disonance teorie je poněkud omezená, neboť se zajímá jenom o způsob, jak si zhmotňujeme příběhy, ale už ne o to, jak je měníme. Proto je stav disonance nahližen jako jednodimenzionální, jako nesmyslné dunění, zatímco ve skutečnosti disonance zvuky mohou zaostřit náš sluch a stát se odrazovým můstkem k novým písním.

„Nemyslíte,“ říkám Aronsonovi, „že teorie kognitivní disonance přichází o významný aspekt lidské zkušenosti, když opomíjí lidi, kteří reagovali na disonanci vytvořením nových paradigmat, v nichž zohlednili nové informace?“ Ptám se Aronsona, proč podle jeho názoru někteří lidé racionalizují, zatímco jiní se propoučují k hlubšímu vhledu. A co je ještě důležitější: Jak budou tito lidé celé dny, měsíce a roky tvářit v tvář zásadní změně svých hodnot zvládat různé tlaky a jak jejich schopnost se s těmito tlaky a pocity vyrovnat může nás ostratně inspirovat ke stejnému jednání a učinit tak náš svět bohatším? „Zkoumal někdo tento typ lidí?“ ptám se.

„Jde o problém schopnosti osobnostního růstu,“ říká Aronson. „Podle mého názoru se lidé, kteří na disonanci reagují upřímnou introspekci, buď vyznačují vysokým sebehodnocením, anebo naopak mají sebehodnocení velmi nízké, takže nemají co ztratit, když

si řeknou: „K čertu s tím, podle všeho veškeré mé snažení nemělo valný smysl. Já jsem vážně hlupák.“

„Zkoumal jste ale někdy, kdo jsou tito lidé a jak prožívají disonanci? Máte o tom nějaké statistiky?“

„Žádné údaje nemáme,“ přerušil mě Aronson, „protože nám chybí lidi. Lidé, o kterých mluvíte, je málo a žijí daleko od sebe.“

Jedu za Lindou. Worcester ve státě Massachusetts je od mého bydliště vzdálený asi tak hodinku. Je to staré, špinavé, průmyslové město, plné prázdných továren a zchátralých krámů. Kdyžby Linda revidovala svůj příběh o svatě dceři, o nejvyšším smyslu utrpení, co by jí pak zůstalo? Jaký nový příběh by jí mohl v jejím postavení přinést útěchu? Přemýšlela jsem, jak disonance přivádí člověka k hlubšímu poznání, ale hlubiny bývají nebezpečné; právě tam žijí krakatrice a žraloci s ostrými zuby.

Dům rodiny Santoových stojí v příjemné boční ulici. Skromný dům je natřen tělovou barvou, každé okno je okrášlené párem plastových okenic. Mačkám zvonek, jehož vyzvánění se hbitě ozve uvnitř v domě, a pak zaslechnu hlas: „Setkáme se vedle, v kapli.“ Určitě to bude Lindin hlas. Na chvíličku přitisknu ucho ke dveřím a zaslechnu čísi těžké dýchání a pak zazvonění lůžkové mísy – Audrey. Je jí osmnáct let. Každý měsíc krvácí. Matka jí umírá.

Kapli nacházím v garáži. Je tam vlhko a všude stojí sochy, ze kterých kane olej a pod jejichž bradami jsou upevněny malé pohárky, zachycující ty vznešené kapky. Vchází žena s podivně nesoustředěným pohledem, v rukou má krabici a v ní chumáče vaty na špejlich. „Jmenuji se Ruby,“ představí se. „Pracuji tady jako dobrovolnice.“ Várou otírá svatě a vlhké kuličky ukládá do pytlíků na zip. „Lidi si je objednáávají,“ říká. „Je to svatý olej. Pomáhá úplně na všechno.“

Ráda bych se Ruby zeptala, jak si vysvětluje nepřijemnou skutečnost, že svatý olej neúčinkuje u Lindy, matky svatě, ale nechávám to být. Pozoruji Ruby, jak prochází kaplí a sbírá olej do vaty a pak – prostě si nemohu pomoci – se zeptám: „Jak víte, že sem v noci někdo nevnikne a nenatírá ty sochy olejem?“

Otočí se a zírá na mě.

„A kdo?“ ptá se.

Pokrčím rameny.

„Sama jsem to viděla,“ říká. „Nedávno jsem stála u Audreyiny postele a z jedné ze svatých sošek se začal řinout olej, jako by krvácela, takže to vím.“

Dvěře do kaple se otevírají a do tmavého, vlhkého prostoru proniknou paprsky ostrého odpoledního slunce, a hned za nimi vchází Linda. Vlasy má slabé, záměrně zkadetěné, obličej bledý a vrásčitý a nosí velké kruhové náušnice.

„Děkuji, že jste souhlasila s tím, abych přišla,“ říkám. „Děkuji, že si s vámi mohu ve vaší nelehké situaci popovídat o vaší víře.“

Linda pokrčí rameny. Posadí se, jednou nohou pohupuje dopředu a dozadu, jako dítě. „Moje víra,“ začne mluvit, „moje víra pochází z doby, kdy jsem ještě byla u matky v děloze. Kdyžbych neměla víru, dávno by mě zavřeli do čalouněné cely.“

„Co pro vás víra znamená?“ ptám se.

„Znamená,“ říká, „znamená tolik, že musím předávat věci Bohu, což je obtížné, protože jsem malá a vy jste taky malá – obě jsme napoleonské typy – a tak je to obtížné.“ Zachichotá se.

Studuji její obličej. A vidím, jak se jí třpytí oči, ale i to, že pod tím třpytem se vlní moře strachu.

„No,“ pokouším se navázat, „po telefonu jste mi povídala, že možná začnete svou víru zpochybňovat, že vaše dcera možná není svatá, a tak...“ Ztrácím nit.

Linda zvedne obočí, která si vytrhala tak, že dosáhla dvou donalých oblouků. „Tak docela jsem to neřekla,“ prohlásí.

„Mluvila jste o nějakých pochybnostech a já bych se vás chtěla přeptat, jak...“

„Nebyly důležité. V tom podstatném žádné pochybnosti nemám.“ Její hlas zní nahněvaně.

„Aha,“ odvážím se podotknout.

„Poslyšte,“ obrací se na mě. „Já vím, kdo jsem, a taky vím, kdo je moje dcera. Audrey má přímé emailové spojení s Bohem. Obrací se na něho se žádostmi nemocných lidí a Bůh je pak uzdravuje. Není

to Audrey, kdo je zbavuje nemoci,“ vysvětluje Linda. „Je to Bůh, ale Audrey zná jeho faxové číslo, jestli mi rozumíte.“
Přikyvují.

„Nechte mě chvílku mluvit,“ pokračuje Linda. „Jednou přišel za Audrey pacient, který procházel chemoterapií. Za několik dní se u Audrey objevila jasně červená vyrážka, jako by byla v jednom ohni. Zavolali jsme dermatologa. Byl to Žid, ale moc milý člověk. A ten nám řekl: Je to vyrážka, která se objevuje u pacientů po chemoterapii. A když jsme toho pacienta zavolali, vyrážka zmizela. Vidíte,“ dodává Linda, „Audrey si od pacienta vzala bolestivou vyrážku, a to je přesně to, co umí.“

Linda pokračuje vyprávěním dalšího příběhu, o ženě s rakovinou vaječníků, již se po návštěvě u Audrey na ultrazvuku ukázala na vaječnicích stínová postava anděla a rakovina zmizela. Takovým věcem nevěřím. Linda přechází k tabernácku, vyrahuje schovaný pohár a ukazuje mi, co je v něm. Olej, a v oleji krůpěj krve. „Nechali jsme tento olej analyzovat třiceti chemiky. A tento druh oleje lidstvo nezná.“

„Proč,“ říkám jemně, „proč tedy, Lindo, nemůže olej nebo Audreyiny přímluvy u Boha vyléčit vás?“

Linda mlčí. Mlčí velice dlouho. Vidím, jak obrací oči a vrhá zkoumavý pohled do vlastního nitra, kam za ní nemám přístup. Nevím, kde je, zda zažívá malou smrt, zda se ocitá tvář v tvář ztrátě smyslu, zda objevuje nový smysl – a kolovrátek se točí a točí. Pozvedá oči ke stropu. Ruby, která je stále v kapli, rovněž pohledně nahoru. A nakonec Linda řekne: „Rakovina se rozšířila do kostí.“

„Koukněte na Ježíše,“ ozve se Ruby. Ukazuje na sošku před námi a já to opravdu vidím: Ježíš pláče olej, dvě malinké kapičky mu stékají po tvářích a spojují se na vráscitém krku.

Zírám na ten úkaz. Zažívám zde svou vlastní malou kognitivní disonanci: 1) Nesdílím katolickou víru ani nevěřím jejím kýčovitým zážrakům, ale 2) tato soška roní slzy, i když to samozřejmě může být máslo, které tam někdo podstrčil a které se teď rozteká, jak ale mám získat jistotu? Pozoruji vlastní myšlenkové pochody, zda směřují k nějakému kognitivnímu řešení. Máslo, máslo, máslo.

Podle Festingerovy teorie budu redukovat disonanci vysvětlováním. Jenomže já vlastně žádné vysvětlení nemám. Pravidelně je to máslo. Možná to ale máslo není. Kdo je povolán k tomu, aby řekl, jak se zjevuje Bůh, jakých znamení a symbolů užívá? Kdo je povolán k tomu, aby to řekl s naprostou jistotou? My tři stojíme v kapli a díváme se, jak Ježíš pláče. Z domu slyším sténání dívky s nefungujícím mozkem, pečovatelka ji utiňuje a já si představuji Lindino zděšení, když před pamácti lety spatřila svou tříletou dceru v hlubinách bazénu. Neznám příčinu těchto událostí, ani nevím, zda svatí vidí do nebe, nebo zda má bolest nějaký vyšší, Bohem daný smysl. Nevím, proč sochy pláčou, ani proč v kalichu plave krůpěj krve. Přišla jsem sem, abych pozorovala Lindinu schopnost snášet disonanci, ale teď spíš zkoumám sebe sama a otevřena všem podnětům kladu si další a další otázky.

„Rozšířila se do kostí,“ opakuje Linda, „a já nevím, kolik času mi zbývá.“

„Jste její matka,“ začnu po chvíli. „Staráte se o ni osmáct let. Ona vyléčila tisíce a tisíce lidí. Měla by vyléčit i vás.“

Linda se pousměje. „Lauren,“ povídá, „Audrey mě nevyléčila, protože jsem ji o to nikdy neprosila. A taky to nikdy neudělám. Možná je svatá, ale taky je to moje holčička, mé dítě. Nikdy ji nepožádám, nedovolím, aby na sebe vzala mou bolest. Něco takového matka po dítěti chtít nemůže. Matka nepředává utrpení. Drží je od dítěte co nejdál.“

Obě ženy odcházejí. Linda mi ještě říká, že brzy půjde do špitálu, do Sloan-Kettering Cancer Center. Chvilí zůstávám v kapli, úplně sama. Jisté je, že až už Linda po telefonu vyjádřila jakékoli pochybnosti, tak byly natolik letmé, že si je sotva připouštěla k srdci. Najednou se potřebuji pomodlit. Žádná modlitba však nepřichází. „Něco takového matka po dítěti chtít nemůže,“ řekla Linda. „Matka nepředává dítěti utrpení. Drží je od něj co nejdál.“ To přece může být racionalizace, již se Linda pokouší vyhnout se selhání své dcery tím, že ji prostě nepožádá, a tak ani neohroží celý příběh. Jenomže jde ještě o něco víc. Také se jedná o akt lás-

kyplné péče. Z domu zase slyším Lindu, jak něco prozpěvuje své dceři a jak někdo brouká v odpověď. Již skoro dvě desetiletí dnes a denně takto pečuje o dcerku. Pomyslel Festinger někdy na to, že naše ospravedlnování slouží nejen k ochraně nás samotných, ale i druhých? Pomyslel někdy na to, jak bývají lež a láska vzájemně propletené?

Odjíždím od Lindy. Den je to neobyčejný, léto v zimě, pochovaná cibulky se derou na povrch a stavějí na odiv své purpurové praporečky.

V průběhu studia psychologie jsem jednou pracovala na neurologickém oddělení velké nemocnice. Bylo tam několik pacientů, kteří jako Audrey leželi v kómatu, s údy ztuhými a studenými. Občas jsem nad nimi postála - obzvláště si pamatuji na jednoho chlapce - a odříkávala abecedu, přemítajíc, zda písmeňka proniknou až k nim, zda někde v hlubinách naší bytosti zůstáváme bděti a pozorujeme tento svět, i když jsme pohřbeni.

Na univerzitě jsem se poprvé dozvěděla, že někteří vědci zkoumají neurologickou aktivitu mozku v souvislosti s disonanční teorií. V. S. Ramachandran, jeden z nejproslulejších neurologů tohoto století, zkoumá neurologické předpoklady odmítnutí a změny. Tvrdí, že někde v levé mozkové hemisféře máme zařízení, které funguje jako „dábílův advokát“. Pokud tento dábílův advokát zaznamená ohrožení našeho fixovaného hodnotového systému, způsobí prostřednictvím neuronových přenašečů poplach, a tím nám poskytne zkušenost disonance. V pravé hemisféře však máme Šeherezádu ze synapsí a buněk, rozpustilou a mocnou vypravěčku, která svého rohatého protivníka často dokáže přelhat.

„Jenže ne všechny mozky“, říká Matthew Lieberman, docent na katedře psychologie a sociální psychologie na Kalifornské univerzitě z Los Angeles, „se zapletou do racionalizace, alespoň ve smyslu intenzivního, na jedno téma zaměřeného příběhu.“ Lieberman opakoval Festingerův experiment, v němž se dobrovolníci uvolili lhát buď za dolar, nebo za dvacet dolarů. Účastníky tohoto opakovaného experimentu byli lidé z východní Asie, a „východoasijsí racionalizující

mnohem méně než Američané“. Lieberman si je poměrně jistý, že východoasijské mozky, na základě dlouholeté zenové praxe, anebo prostě proto, že se utvářely v prostředí kultury, jež se dokáže smířit s paradoxem (jak zní tlesknutí jednou rukou?), mají jiný „nervový podpis“ než mozky americké. „Neznamená to, že by lidé z východní Asie nezažívali disonanci“, pokračuje Lieberman, „jenom mají menší potřebu ji redukovat, patrně proto, že struktury, jež hledají lineární myšlenkové vzory, se prostřednictvím duchovních cvičení vyvinuly v nové elektrické spoje, a tak se změnily.“ Lieberman si klade otázku, zda přední gyrus cinguli slouží člověku jako „detektor anomálií“ či jako „advocatus diaboli“, a pokud ano, tak zda tato část mozku má u lidí z východní Asie menší spojení s prefrontálním kortexem, kde vyvíjíme své strategie. „Pokud je tomu tak“, dodává Lieberman, „pak zažívají východoasijsí kognitivní disonanci stejně jako my, ale nepocítují takový tlak, aby proti ní zakročili.“ Jinak řečeno, lidé z východní Asie mají asi větší schopnost smířit se s disonancí, držet v dlaních něco, co nedává smysl - kapra bez vody, strom bez kořene, krásnou dívku s mrtvým mozkiem.

Počasí mě znepokojuje. Je 3. prosince a venku je 17 stupňů. Obloha vypadá, jako by se rozplývala, jediná růže v naší zahradě působí apokalypticky. Manžel, jehož nohy se noří do vlhkého trávníku, jde s dcerou ven. Utrhnou růži a přinesou mi ji. Festinger ironicky prolašoval, že znepokojení může být způsob, jak lze redukovat kognitivní disonanci. Když nemáte žádný rozumný důvod, a přece pocítujete strach, pak si ten důvod vytvoříte, a tím ospravedlníte své znepokojení. Jak ale rozpoznat rozdíl mezi spravedlivým a ospravedlňujícím? Možná kdybych byla z východní Asie, vůbec bych se o to nezajímala. Skutečností ovšem zůstává, že zeměkoule se podle všeho otepluje. Je začátek prosince a vzduch páchně shnilotinou a já pozoruji na zemi brouka, jak se jeho kloubovité zahrnuté nohy zmítají v teplém vzduchu a jak se z jeho článkovaného břicha řine bahnitá kapalina.

Linda byla v Sloan-Kettering Cancer Center a teď je zase zpátky doma. Během týdne, který uplynul od našeho setkání,

jsem na ni často myslela - možná bych spíš měla říct, že na ni často myslel můj přední gyros cinguli. Uskutečnila jsem některá dodatečná pátrání; nefalšované medicínské kapacity říkají, že Audrey je skutečně rarita. Ten židovský dermatolog prohlásil: „Nedokážu vysvětlit stav její pokožky jinak, než že byl způsoben chemoterapií, kterou však podle matky nikdy neabsolvovala.“ A Audreyin pediatr říká: „Já nevím. Viděl jsem na jejích dlaních kříže, krvavé kříže, tedy vlastně stigmata, jenomže byla pod vrstvou kůže, takže nemohla být vyřezána. Já nevím. Medicína chce strkat kulaté věci do kulatých děr, ale v Audreyině případě ta věc nepasuje, protože je to čtverec.“

Podle Lindy zahájila katolická církev v současné době šetření ohledně Audreyiny případné svatosti. „Já tolik doufám, že se do- stane mezi světce,“ říká mi Ruby, jako by byla šéfkou fanklubu.

Telefonuji Lindě Santoové. Má za sebou operaci prsou a měla by se uzdravovat. Její hlas zní slabě a nerozhodně. „Čtvrté stá- dum,“ vysvětluje mi, „uřízli mi prso a našli to všude, úplně všude.“ Předstravuji si tu rakovinu, černou jako úhoř, černou jako brouk. Předstravuji si, jak jí uřízli nadro. Teď je doma, sonva se pohybuje, a přitom pečuje jednak o sebe, jednak o svou malou svatou.

Ještě jednou jedu za ní. Blíží se slunovrat; když přijíždím, slunce se již ztrácí z oblohy a můj stín padá daleko na pozlacc- nou zem. Před padesáti lety Marion Keechová a dr. Armstrong spolu s Berthou, Donem a ostatními čekali na Sanandu a přivaly jeho stříbrného deště; a když nenastaly, našli si způsob, jak to vysvětlit. Před patnácti lety spadla Audrey Santoová do bazénu; když se nikdy nezotavila, také se našlo vysvětlení. Když se teď blíží k domu Santoových, nezamířím k hlavním dveřím, ani ke dveřím do kaple. Místo toho se plížím podél boční stěny stavení a nahlížím do jednoho z oken. Spatřím Audrey, jak leží ve své světle růžové ložnici, dlouhé a zářivé vlasy jsou rozprostřené na saténových polštářích a splývají na zem jako řezka černá pokrývka. Oči má otevřené a soustředěné. Působí až rozzářené, s výjimkou úst, z nichž jí vytéká slina.

Po pravdě řečeno nevím, proč jsem tady. Původně jsem Lindu navštívila, protože jsem chtěla pozorovat někoho, kdo se dostává do disonance, a kdo proto konstruuje nové paradigma. Linda mi však nic podobného neukázala. Místo toho lpěla na svých ospra- vedlněních, na svých racionalizacích, ale s jakou láskou! Je to láska, co mě přitahuje, příběh matky a dcery, navzájem svázaných léry dýchání a dotýkání? Nebo mě vábí zkušenost disonance, jak ji zažívám na vlastní kůži, přitahuje mě, že se zde v tomto domě dějí tajuplné věci, které nabourávají mou představu o tom, jak svět funguje, a já tomu chci přijít na kloub? Nalevo zahlédnu stín a otačím se. Přisáhám, že to kolem peláši sám Leon, skrytý v šeru tohoto prosincového dne a podobající se podmracenému skřítkovi. Co by řekl o zázracích v tomto domě? Upozornil by mě na to, že celé křesťanství je výsledkem kognitivní disonance a její následné racionalizace. Ve své studii *When Prophecy Fails* (Když se prorocství nenaplní) Festinger píše, že nikdo nepředpokládal, že Mesiáš bude „trpět bolestí“, a tak jeho stoupenci zažívali velikou úzkost, když ho viděli křičet na kříži. A právě v tomto okamžiku, spekuluje Festinger, potlačili své pochybnosti tak, že začali na svou víru obracet ostatní.

Podle mě je zábavné nově vyložit křesťanství jako důsledek ko- gnitivní disonance. Současně je to podle mě také trochu smutné. Tento výklad mluví pouze o úzkosti a zužování pohledu, o lidech s defenzivními postoji a s klapkami na očích. Jenže křesťanství ve skutečnosti znamenalo také otevření brány, kterou proudily miliony a miliony lidí.

Teď tisknu zvonek u dveří Santoových a pak čekám na Lindu v kapli. Je tam temno, stěny páchnou po oleji, starých šatech a ka- didle. Přecházím ke kalichu, zvedám poklop a nahlížím dovnitř, a stejně jako minule vidím olej a krůpěj krve. Kdo se postará o Aud- rey, jestliže Linda zemře? Kdy Linda zemře? Dotýkám se malíčkého, zašpícatého Ježíšova obličje a mé ruce jsou hned lesklé a vlhké. Pozoruji je. Světlo se skutečně ztrácí, dny jsou už krátké, ale moje ruce se stále lesknou po oleji. Povytáhnu si kalhoty a potírám ole- jem ránu po žiletce, kterou jsem si způsobila včera při holení. Olej

se vsákně do kůže a rána se zavře, takže po ní není ani památka. Anebo je prostě už taková tma, že není nic vidět? Vidím nějaké věci, ale o jejich povaze nemohu dost dobře mluvit. Kdo ví, třeba se Bůh nechává poznat prostřednictvím laciných plastických relikvií v takovémhle stavení. Skutečně, skutečně si nejsem jistá. Ocítám se mezi příběhy, bez pevného paradigmatu, bez ospravedlnění nebo racionalizace, ocítám se na inspirujícím a hlubokém místě. Tady a teď, osciluji mezi disonancí a konsonancí a jsem klidná. V duši mám mír. Právě to Festingerovy experimenty postrádaly: co to znamená žít v prostoru mezi konsonancí a disonancí; tam, kde se utvářejí nové teorie, kde se rodí nová přesvědčení, anebo i něco mnohem menšího, prostě jen osoba, v tomto případě já sama s rukama nataženýma, s tělem vzpřímeným a naprosto otevřená – bez konce.